

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ

Тильчик О.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки Університету ДФС України;
Мороз Н.С. кандидат юридичних наук, в.о. доцента кафедри адміністративного права та адміністративного процесу, факультет №3 Львівський державний університет внутрішніх справ

Tilchik O.V., Moroz N.S. LEGAL NATURE OF RELATIONS IN THE FIELD OF PROVISION INFORMATION SECURITY OF A PERSON

***Анотація.** У статті розглядаються питання правової природи відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи. На підставі комплексного підходу до аналізу чинного законодавства України розкриваються сутність відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки у контексті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і систем. З позиції інформаційного права, з погляду на методологічні засади розвитку інформаційного суспільства, розглядається забезпечення інформаційної безпеки особи.*

***Ключові слова:** правові відносини, інформаційна сфера, безпека особи, інформаційно-комунікаційні технології.*

***Abstract.** The present paper the problem of the legal nature of relations in the field of provision information security of a person in the context of the development of information and communication technologies and systems are revealed.*

In this paper, we discuss the problem of legal provision of information security of a person in the conditions of the development of the information society dictates the necessity of creating a comprehensive model of information security. The model can be implemented through the development of the Concept of information security of the person, which includes the key principles of state policy in the field of providing information security of the person, tasks and mechanisms for implementing the state policy, the expected results of its implementation solely due to a systematic approach to improving the legislation, taking into account the importance of information security.

The purpose of this paper is to conduct an analysis of the legal nature of relations in the field of information security of the person.

The methodology is based on principles of the development of the information society, the provision of information security of a person is considered.

Conclusions regarding of the factors influencing the nature of relations in the information society, taking into account the dynamics of offenses in the information sphere, the challenges and threats that have a destructive effect on the person as the main participant in information relations, remain the imperfection of national information legislation, the lack of real mechanisms for counteracting challenges and threats in the information space are made.

***Keywords:** legal relations, information sphere, personal safety, information and communication technologies.*

Постановка проблеми. Стан захищеності особи від внутрішніх і зовнішніх загроз, її інформаційна безпека є важливою складовою національної безпеки. Динаміка і характер розвитку інформаційного суспільства відкривають широкі можливості для інтенсифікації новітніх викликів і загроз, спрямованих на особу як вразливий суб'єкт інформаційних відносин. Про актуальність забезпечення безпеки в інформаційній сфері свідчить затвердження Указом Президента України від 25.02.2017 № 47/2017 Доктрини інформаційної безпеки України – системи офіційних поглядів, що визначає національні інтереси як об'єктивно значущі потреби особи, суспільства та держави в забезпеченні їх захищеності. Масштабні перетворення в умовах розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій стають чинником загострення проблем національної безпеки, актуалізують тенденції реалізації інтересів особи, суспільства та держави у забезпеченні інформаційної безпеки.

Ступінь наукової розробленості теми. Дослідження правової природи відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи знайшли відображення у працях відомих

вчених: В. Авер'янова, О. Андрійко, О. Баранова, В. Брижка, Н. Бортник Л. Білої, В. Гаращука, С. Єсімова, М. Коваліва, А. Маращука, В. Ортинського, О. Остапенка та ін. Враховуючи, що національна юридична наука традиційно пов'язує аналіз впровадження інформаційних технологій з різними напрямками юридичної діяльності, доцільно розглянути правову природу відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Метою статті є аналіз правової природи відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи.

Виклад основного матеріалу. Нові виклики та загрози ХХІ століття призводять до розуміння важливості ролі правового забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства та держави. Термінологія «нові виклики і загрози», яка широко застосовується в міжнародному праві, в умовах розвитку інформаційного суспільства, стала характерною для науки інформаційного права. Виникнення нових викликів і загроз в інформаційній сфері пов'язано з проявами тероризму, поширенням в мережі Інтернет матеріалів екстремістської спрямованості та інформаційно-психологічного впливу, прикладом яких можуть виступати радикальні дії в мережі, що виражаються в погрозах або закликах застосування насильства, що викликають у людини страх за особисту безпеку, злочинність з використанням інформаційних технологій.

Вся система юридичних засобів щодо забезпечення інформаційної безпеки перебуває в постійному робочому стані: законодавець під час регулювання тих чи інших суспільних відносин, враховуючи їхні особливості, бере з неї все те, що найкраще підходить для досягнення поставленої мети. Причому в цій системі немає таких юридичних засобів, які були б жорстко прив'язані до якої-небудь однієї сфери суспільних відносин, що регулюється, використовувалися б в одній і були б протипоказані в іншій з цих сфер. Але для кожної галузі права характерний певний «набір» юридичних засобів, їх специфічне поєднання тут детерміноване особливостями впорядкування відносин у цій сфері життєдіяльності суспільства [1, с.22].

Правове забезпечення становить сукупність правових засобів, що створюють умови і гарантують ефективну реалізацію суб'єктивних прав, включаючи не тільки нормативно-правові акти, а й розпорядчі акти органів державної виконавчої влади, адміністративні та судові рішення тобто усі акти, що мають правові наслідки. Стосовно правового забезпечення інформаційної безпеки заслуговує на увагу думка С. Єсімова і О. Яреми, які розглядають правове забезпечення інформаційної безпеки як частину системи інформаційного права, що обумовлено комплексною природою інформаційного права. Водночас правове забезпечення інформаційної безпеки є самостійним нормативним утворенням, що складається із системи норм інформаційного права, а також норм інших галузей права, що регулюють однорідні суспільні відносини, які виникають з приводу захисту інформації конфіденційного характеру, ліцензування діяльності щодо захисту інформації, а також установлюють відповідальність за інформаційні правопорушення [2, с. 251].

Правове забезпечення інформаційної безпеки особи розглядається як компонент правового забезпечення інформаційної безпеки, як сукупність нормативно-правових актів, правозастосовної практики, основних положень документів стратегічного планування, спрямованих на створення умов для реалізації суб'єктивного права особи на безпеку від внутрішніх і зовнішніх загроз в інформаційній сфері в умовах інформаційного суспільства.

Можна виділити низку ознак недосконалості правового забезпечення інформаційної безпеки особи на поточному етапі розвитку інформаційного суспільства: неповнота охоплення правовим регулюванням відносин, що становлять предмет правового забезпечення; наявність проявів викликів і загроз інформаційній безпеці особи, неефективність правових механізмів, що застосовуються для протидії таким викликам і загрозам; прогалини та протиріччя в нормативно-правовому забезпеченні, проблеми

правозастосовної практики; недостатньо сформований кореляційний взаємозв'язок між правовим забезпеченням інформаційної безпеки особи і ефективністю розвитку інформаційного суспільства.

Предмет забезпечення інформаційної безпеки особи – це теоретико-методологічні аспекти правового забезпечення інформаційної безпеки особи як сукупності нормативно-правових актів, ненормативних правових актів органів державної влади, правозастосовної практики, спрямованих на створення умов для реалізації суб'єктивного права особи на безпеку від внутрішніх і зовнішніх загроз в інформаційній сфері. Отже, предмет дослідження заснований на проблемах організаційно-правового характеру, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки особи при сучасній динаміці розвитку інформаційного суспільства. Розвиваючи один з важливіших висновків, сформульованих П. Рабіновичем щодо ефективності правового регулювання можна стверджувати, що для підвищення ефективності правового забезпечення інформаційної безпеки особи слід виходити з природи особи, закономірностей прояву та розвитку її сутності, її інтересів.

Суспільні відносини що складаються в інформаційному суспільстві та пов'язані з протидією загрозам інформаційної безпеки особи, мають особливу правову природу. Якщо власне інформаційні правовідносини становлять суспільні відносини, врегульовані нормами інформаційного права, що виникають в процесі пошуку, отримання, передачі, виробництва та поширення інформації, і пов'язані з ними відносини, то вагома частина цих відносин пов'язана з протидією викликам і загрозам інформаційній безпеці особи, суспільства та держави.

Інформаційним правовідносинам, які регулюються самостійною комплексною галуззю національного права – інформаційним правом, притаманні такі ознаки: виникають, змінюються та припиняються при обігу інформації; ці відносини складаються з приводу володіння певною специфікою об'єктів, до яких відносяться інформація, інформаційні об'єкти, інформаційні технології, явища, на які спрямовані інформаційні права і обов'язки.

А. Марущак зазначає, що сукупність норм інформаційного права, на відміну від інших галузей, регулює особливий предмет відносин. До складу предмета входять відносини, втілені: в інформації при різноманітті видів і форм її прояву та сформованих в результаті цього інформаційних ресурсах; в технологіях роботи з інформацією (інформаційних технологіях); в технологіях передачі інформації в телекомунікаційних мережах.

Важливий елемент інформаційних правовідносин є його суб'єкт, учасник, яким може бути особа як концепт у різних сутностях (людина, фізична особа, індивід, громадянин тощо), колективні суб'єкти, юридична особа, держава і органи публічної влади та місцевого самоврядування, громадські об'єднання, соціальні інститути. Це дає змогу зробити висновок, який має теоретико-правову значущість, про те, що в сучасному суспільстві інформаційні механізми не існують самі собою, вони невіддільні від суспільної системи і тісно взаємопов'язані з політикою, інтересами держави, окремими особами та іншими складовими, зокрема і правом [4, с. 182]. При цьому треба підкреслити доцільність збалансованості інтересів особи, всього суспільства загалом, держави в інформаційних відносинах. Особа в тріаді «особа – суспільство – держава» є ключовий учасник інформаційних відносин, увага до якого в умовах інформаційного суспільства буде тільки зростати. Характеризуючи важливу складову інформаційних правовідносин – його суб'єкта, слід приділяти увагу питанню інформаційної правосуб'єктності, що об'єднує дві складові: інформаційну правоздатність та інформаційну дієздатність.

Стосовно інформаційних правовідносин, пов'язаних з протидією викликам і загрозам інформаційній безпеці особи, слід зауважити, що під інформаційною правоздатністю можна розуміти встановлену можливість або здатність особи, що охороняється державою, вступати у визначену групу суспільних відносин. Особа набуває юридичні права, обов'язки у сфері інформаційної безпеки та несе юридичну

відповідальність за їх практичну реалізацію. Що стосується другого елемента інформаційної правосуб'єктності – інформаційної дієздатності, під нею стосовно вказаної групи суспільних відносин розуміється здатність особи власними діями в інформаційній сфері отримувати права, генерувати для себе правові обов'язки, нести юридичну відповідальність за правопорушення.

К. Ісмаїлов, розглядаючи новаційні концепції в теорії інформаційних правовідносин, характеризуючи інформаційну правосуб'єктність згадує, що тут розкриваються складові права на інформацію, безпосередньо сама інформація та її носії, дії сторін таких відносин з приводу реалізації права на інформацію [5, с. 69]. Незважаючи на виділення особи як суб'єкта інформаційних відносин у сфері інформаційної безпеки, не можна не враховувати інших важливих суб'єктів у цій сфері – суспільство та держава.

Характеризуючи особливості впливу на суб'єктний склад інформаційного суспільства, І. Сопілко зазначає, що інформаційні виклики гібридної війни є доволі різними за своєю природою і мають як локальний / короткостроковий вимір, наприклад, інформаційна окупація окремих регіонів, поширення безпрецедентних обсягів дезінформації та пропаганди, так і більш абстрактний / довгостроковий вимір [6, с. 65].

Громадянин, фізична особа нерозривно пов'язані з інформаційним фоном потреб в інформації і є активними одержувачами інформації. Чим більше розвинені різні демократичні інститути, тим міцніші зв'язки громадянина з державою та її структурою. Зміст інформаційних правовідносин, пов'язаних з протидією викликам і загрозам інформаційної безпеки особи, становить інший важливий елемент – його об'єкт, тобто те, на що ці правовідносини впливають.

Виходячи із загального уявлення про об'єкти правовідносин в теорії права, можна зробити висновок, що стосовно до предметної сфери дослідження об'єктом відповідних правовідносин виступає стан ступеня захищеності особи від загроз (внутрішніх і зовнішніх) в інформаційній сфері, і від цього стану, з урахуванням положень стратегічних документів, буде прямо залежати стан забезпечення національних інтересів в інформаційній сфері та рівень розвитку інформаційного законодавства.

Зміст (третій елемент аналізованих правовідносин, пов'язаних з протидією викликам і загрозам інформаційній безпеці особи) утворюють юридичні права і обов'язки учасників (суб'єктів), при цьому відповідними правами і обов'язками наділена особа, поряд з суспільством та державою та інші суб'єкти, які беруть участь в цих правовідносинах. Прикладом таких суб'єктів виступають Міністерство інформаційної політики, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, організаційні зв'язки структурних одиниць системи цих органів, у контексті їх особливого адміністративно-правового статусу як органів виконавчої влади, Національний інститут стратегічних досліджень, і інші органи позначені у розділі 6 Доктрини інформаційної безпеки України [7, с. 26].

Отже, досліджуючи правову природу інформаційних правовідносин необхідно виділити в сукупності всі три елементи, що їх утворюють: суб'єкт, тобто особу в інформаційному суспільстві, зацікавлену в ефективному правовому забезпеченні безпеки в інформаційній сфері, об'єкт, стан захищеності особи від зовнішніх і внутрішніх загроз в інформаційній сфері та зміст, як сукупність прав і обов'язків всіх учасників відносин. При цьому система прав і обов'язків – це центр правової сфери, в якій знаходиться ключ вирішення основних правових проблем. У правах і обов'язках не лише фіксуються зразки та стандарти поведінки, які держава вважає обов'язковими, корисними, доцільними для нормального функціонування суспільної системи, але й формулюються основні принципи взаємодії особи та держави. Визначаючи місце інформаційного права в системі національного права, А. Марушак акцентує увагу на двох важливих ролях норм, що відносяться до проблем інформації та інформатизації: перше, – це утворення певної системи, друге, – організація системи (з позиції теорії систем) [3].

Повному розкриттю правової природи правовідносин, пов'язаних з протидією

викликам і загрозам інформаційної безпеки особи, сприятиме виявлення специфіки методу їх правового регулювання.

Як зазначає В. Ортинський, розширення предметної сфери права, інформаційна насиченість галузей права, ускладнення завдань боротьби із правопорушеннями та інші фактори визначають необхідність як критичного осмислення існуючих методів, так і визначення меж їх застосування, вишукування можливостей виходу за межі усталених методів досягнення правових явищ [6, с. 6]. Метод правового регулювання інформаційних відносин, пов'язаних з протидією викликам і загрозам інформаційній безпеці особи, трансформується з базових методів правового регулювання, набуває в цих відносинах своє, специфічне забарвлення, унікальний набір прийомів і способів правового регулювання, характерний цьому міжгалузевому інституту. І галузі інформаційного права загалом, й інституту правового забезпечення інформаційної безпеки особи притаманний метод правового регулювання, що поєднує в собі елементи імперативного та диспозитивного методу правового регулювання. Це видно на прикладі норм Закону України від 01.06.2010 р. № 2297-VI «Про захист персональних даних». Диспозитивне регулювання, наприклад, встановлено в ст. 4 цього Закону, згідно з якою володілець персональних даних може доручити обробку персональних даних розпоряднику персональних даних відповідно до договору, укладеного в письмовій формі. Імперативне регулювання встановлено в досить великій кількості норм зазначеного Закону. Наприклад, в статті 6, зазначено, що обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством.

Специфіка методу інформаційного права відображається у поєднанні способів правового регулювання, визначеному основними напрямками та принципами державної інформаційної політики. І. Панова зауважує, що вбачається необхідним подальше опрацювання системи понять і уявлень, які властиві теперішньому періодові розвитку науки інформаційного права, що має визначати використання всіх доступних правових засобів і заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, відповідно до закономірностей динаміки інформаційного суспільства і існуючої інформаційної політики держави [8, с.39].

Висновки. Основними чинниками, які впливають на характер відносин в інформаційному суспільстві, з урахуванням динаміки правопорушень в інформаційній сфері, викликів і загроз, що роблять деструктивний вплив на особу, як основного учасника інформаційних відносин, залишаються недосконалість національного інформаційного законодавства, відсутність реальних механізмів протидії викликам і загрозам в інформаційному просторі. Проблема правового забезпечення інформаційної безпеки особи в умовах розвитку інформаційного суспільства диктує необхідність створення комплексної моделі інформаційної безпеки. Модель може бути реалізована шляхом розробки Концепції інформаційної безпеки особи, що включає ключові принципи формування державної політики в галузі забезпечення інформаційної безпеки особи, завдання та механізми реалізації державної політики, очікувані результати її реалізації виключно за рахунок системного підходу до вдосконалення законодавства, що враховує значення інформаційної безпеки.

Список використаних джерел

1. Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння / Р. Я. Демків // Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту, Серія Право. 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 19–23.
2. Ярема О. Г. Предмет правового забезпечення інформаційної безпеки в інформаційному праві / С. С. Єсімов, О. Г. Ярема // Наук. вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична. 2016. № 2. С. 244–252.
3. Марущак А. І. Пріоритети розвитку інформаційного права України / А. І. Марущак // Інформація і право. 2011. № 1 (1). С. 20–27.
4. Єсімов С. С. Правове регулювання застосування інформаційних технологій для формування довіри до органів державної влади / С. С. Єсімов // Наук. вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична. 2015. Вип. 1. С. 173–184.

5. Ісмайлов К. Ю. Новаційні концепції в теорії інформаційних правовідносин як джерела права / К. Ю. Ісмайлов // Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 67–70.
6. Ортинський В. Новітні методи дослідження адміністративно-правових явищ / В. Ортинський // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 782. С. 5–9.
7. Ковалів М. В. Особливості адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади / М. В. Ковалів, І. Б. Стахура // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 807. С. 22–26.
8. Панова І. В. Парадигма сучасного інформаційного права України / І. В. Панова // Інформація і право. 2014. № 3 (12). С. 31–40.